O CATEGORIE ESTETICĂ A ORALITĂȚII FOLCLORICE: OBSCENITATEA

Adriana RUJAN
Universitatea din Pitești

Résumé: *Le présent ouvrage se propose de mettre en évidence une catégorie esthétique qu'on ignore dans les ouvrages de spécialité, y inclus ceux de poétique et d'esthétique du folklore – il s'agit de la catégorie esthétique de l'obscène, avec des exemples tirés des devinettes roumaines, où l'obscène est particulièrement mis en valeur grâce à la structure artistique et à la complexité fonctionnelle de ce genre d'art.*
Mots-clés *: catégorie esthétique, obscène, devinettes*

În sistemul categoriilor estetice definite ca „nume colective prin care sunt înțelese anumite impresii pe care le putem primi de la artă”[1)] categoria *obscenului* - prezentă în anumite genuri de artă ale folclorului, şi a cărei apartenență la valorile estetice ne propunem să o argumentăm, cu aplicație la specia ghicitorilor - îşi relevă, prin natura sa, raportarea la categoria mai generală a comicului şi, prin aceasta, la sfera cuprinzătoare a ludicului.

O primă distincție, de ordin general, ce se impune în valorizarea specifică a acestei categorii este aceea că, dacă tragicul şi comicul, înainte de a deveni concepte operaționale în domeniul artei, reprezintă „o trăsătură constitutivă a realității”, obscenitatea, situată în prelungirea nemediată a realității psiho-sociale ori a instinctualității, nu generează altceva decât o „artă pornografică” după cum şi atitudinea contrară, de respingere a eroticului, „reprezintă un nou moment de regresiune arhaică şi de primitivism psihic” [2)].

Considerată însă între categoriile estetice, prin resorturile sale generative, ca şi prin efectele eliberatoare ale contemplației artistice, obscenitatea participă la câmpul relațional ce defineşte spațiul imaginarului, la mecanismele ficționale ce constituie esența demersului artistic, act în care raportarea termenilor la obiectul de referință din realitatea extralingvistică devine irelevantă.

Desigur, în perspectivă antropologică, prin originea însăşi a genurilor de artă, şi categoria obscenului îşi descoperă punctul de plecare în activitatea cognitivă de reglementare şi sublimare, în forma reprezentărilor culturale, a existenței umane în coordonatele ei biologice primare, înscriindu-se în procesul de trecere „de la natură la cultură”.

Pe tărâmul culturii populare româneşti, ca şi al altor culturi tradiționale, aceste străvechi origini pot fi detectate nu doar ca elemente vestigiale, („survivals”), ci ca forme vii, în structura tematică a unor genuri folclorice, dar mai ales în investitura funcțională pe care aceste genuri o dețin în contextul actualizării lor în viața comunităților tradiționale, specia ghicitorilor fiind şi din acest punct de vedere reprezentativă.

În structura ghicitorilor româneşti, categoria „obscenului” este subsumată imagisticii de factură comică, ea reprezentând, totodată, şi unul dintre principalele instrumente de exercitare a funcției ludice - în sens general - a acestei specii, îndeosebi în variantele sale funcționale de competiție şi ierarhizare (propunător/dezlegător de enigme) şi, mai ales, a funcției cu substrat ritual de parodiere ca revers al sacralității; nu în ultimul rând prin

BDD-A5437 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:45:36 UTC)

actualizarea ghicitorilor se manifestă, subiacent, şi funcţia de iniţiere sexuală prin forma jocului verbal.[3)]

În plan stilistic, „obscenitatea" (opusă solemnităţii şi sublimului) se înscrie, alături de alte categorii dihotomice, în clasa tipurilor de opoziţii din mecanismul de încifrare metaforică specific acestui gen .

Între aceste procedee, prin care numele „real" al obiectului este substituit cu un termen metaforic, descifrarea sau dezlegarea ghicitorii constând tocmai în refacerea în sens invers a traseului de încifrare, metafora obscenă constituie „un tip de substituire specifică" [4)] nu numai în folclorul românesc, ci pentru ghicitoare ca gen universal, ceea ce probează existenţa unor caracteristici funcţionale comune, între care „funcţia sexuală" este mai bine evidenţiată în culturile populaţiilor native.

Trebuie să observăm că în ceea ce priveşte structura ghicitorilor româneşti, categoria „obscenului" depăşeşte nivelul lexical al metaforizării, cunoscând şi alte forme de expresie şi, mai ales, de sugestie obscenă, prin construcţia de ansamblu a ghicitorilor, în cadrul căreia trebuie considerată şi relaţia între complexul metaforic şi obiectul încifrat de ghicitoare.

În funcţie de acest raport se poate face şi descrierea formelor de manifestare a categoriei „obscenului" pe care o vom schiţa în continuare. Urmărind gradual exprimarea la nivel lexical a acestei categorii vom observa, în primul rând, că termenii „obsceni" nu se prezintă în toate situaţiile ca termeni nucleari ai enunţului, ci se înscriu în componenta nonmetaforică, „predicativă" a descripţiei, ei aparţinând comunicării cotidiene, neeufemistice din mediile folclorice. În opoziţie cu aceasta limbajul elaborat al oamenilor cultivaţi evită expresia frustă, după cum, în alte contexte de comunicare deţinătorii înşişi ai repertoriului de ghicitori prezintă variante atenuate, în care termenii obsceni sunt înlocuiţi cu sinonime chiar cu riscul pierderii de expresivitate, aşa cum se întâmplă, de exemplu cu ghicitoarea având drept obiect *scaunul*: *Vaslic' al nostru/ Vedi c... vostru* (P. V. Ştef, AAF, 1933, p. 139), variantele eufemistice fiind mult mai puţin expresive: *Butucaşul rotunjor/ Vede dosul tuturor – idem* (Sb., 322), sau: *Am un om mititel/ Vede picioarele tuturor – idem* (Tazl., 180).

Integrarea mai accentuată a termenului aşa-zis „obscen" în textura ghicitorilor (participarea la rimă, înscrierea în ritmica şi eufonia versurilor) îl fac, însă, de neînlocuit, astfel încât, impresia de „obscenitate" se atenuează până la perceperea lui exclusiv artistică: *Am un cucoşel/ Şede-n câcăţel – Gândacul* (P II A, 16); *Şi la cap ca la c..., / O aş sudui nu mă-ndur. – Butea* (Gor., 401). Selectarea termenului obscen ca metaforă descriptivă a obiectului determină, în replică, în ansamblul variantelor unui motiv, tendinţa de a fi evitat prin dezvoltarea unei serii de sinonime eufemistice, adesea foarte bogată, în care arcul asociativ cunoaşte o extensie imprevizibilă; urmărirea acestui „efort" de disimulare duce, însă, la impresia paradoxală de subliniere, tocmai prin evitare, a caracterului lor aluziv. Un astfel de exemplu îl oferă cimilitura având drept obiect *Furnica*: În cele 14 variante din colecţia Artur Gorovei, pornind de la structura de expresie „obscenă": *La cap dup,/ La c... hup/ Ma mijloc hus,* înregistrăm substitutele eufemistice în opoziţiile: *la cap.../la coadă/... la dos/ ... la şezut/ ... dinapoi* (Gor., 182-183).

În mecanismul de elaborare a acestui gen ce ilustrează o intensă predilecţie, în forme variate, pentru punerea în opoziţie a termenilor se manifestă, cu o frecvenţă semnificativă, şi tendinţa opusă, de elaborare de variante obscene, pornind de la construcţii metaforice

BDD-A5437 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:45:36 UTC)

neutre, ca moduri parodice: exemplu *castravetele*: *Vâr mâna prin frunze/ Ş-apuc pe moşul de buze.* (Gor., 54); *Vâr mâna prin frunză/ Ş-apuc pe moşu de buză* (Pavlov, 7), sau: *Băgai mâna prin frundză/ Ş-apucai pe moş de p.ță – Pepenii* (T.Pap., 148); *Şade moşu-n pod/ Şi băieții-l trag de nod. – Clopotul* (P II A, 10); *Şade moşul în cotruță/ Şi băieți-l trag de p...- Cuiul de la uşă* (Şez., 1902, 82).

Categoria cea mai larg reprezentată în sistemul ghicitorilor de acest fel – nu numai din folclorul românesc – şi, în acelaşi timp, cea mai elaborată sub raportul tehnicii de încifrare o formează ghicitorile de sugestie obscenă, cele "cu aparență impudică"[5], prin care se mimează obscenitatea, dar care îşi conservă ambiguitatea şi la nivelul structurii, având, potențial, o dublă dezlegare ("double entendre riddles"[6] – ghicitori cu două înțelesuri): obiectul, de obicei "decent", dintr-o sferă referențială foarte îndepărtată de aceea sugerată de încifrarea metaforică, dar şi obiectul obscen vizat, cu o "suspectă" lipsă de dificultate, de alegorie, dezlegarea facilă făcând parte din "capcanele" genului.

De observat că aceste ghicitori nu sunt de expresie propriu-zis obscenă, în termenii daţi ai enunțului, aceasta fiind doar efectul sintezei epice sau, după caz, descriptive, spre care este subtil direcționată gândirea dezlegătorului cu "erudiție" în materie, cum demonstrează câteva dintre capodoperele genului: *Umflă-mi-se,/ Gâmflă-mi-se,/ Dă-i, dă-i, dă-i/ Şi n-ai ce-i face. – Cimpoiul* (Gor., 84; cf. şi *Pădurețele la foc*, Gor., 305); *O pui vie şi-o scoți moartă,/ Şi din vârf îi curge apă. – Cânepa la topit* (Gor., 65; cf. şi *Castravetele acru*, Wolff, 244); *Golăşica intră-n flocoşica. – Mâna şi mănuşa* (I. Cr., 1911, 319); *La buturuga cu doi craci,/ Cum ajungi,/ Cum o bagi? – Fântâna cu ciutură* (Tazl., 125).

Considerăm că ghicitorile de această factură îşi conservă, de o manieră indiscutabilă, funcția de inițiere în domeniul sexualității, având în vedere cadrul de actualizare – şezătorile, unde participanții la jocul de ghicire, mai ales în calitate de "chestionați", sunt îndeosebi tinerii – băieți şi fete, care trebuie să urmeze şi un anume tip de comportament, aceste coordonate contextuale fiind sugerate de unii culegători: *Vârlogată, 'mbârligată,/ Giumătate-o vâr în bortă,/ Giumătate-o țin în mână*, ghicitoare a cărei dezlegare este *Cheia – şi nu "aceea"* sau *Ce se naşte fără piele/ Şi sună până nu piere?* Răspuns: - *B.ş.na! – Nu ți-i ruşine obrazului?! Tunetul, mă!...*(cf. Leca M., 56).

În virtutea principiului opoziției care controlează, în esență, mecanismul de elaborare a textelor de ghicitori ca structură (opoziția: descriere mataforică – termen referențial) şi sistem (tipologie tematică), termenii de expresie obscenă discutați până acum în calitate de componente (non)metaforice ale enunțului se regăsesc, în mare parte, şi în nomenclatorul de termeni ca obiect al ghicitorilor, pe care le desemnăm ca ghicitori cu obiect obscen.

Sub raport cantitativ, ponderea lor este cu mult mai mică, în dezechilibru evident cu frecvența lor în uzul metaforic, fapt explicabil în primul rând prin caracterul limitat, închis, al acestei paradigme lexicale, dar şi prin caracteristicile funcționale ale speciei: insistența exagerată asupra acestor termeni ar anula obscenitatea ca joc, funcția ludică sub durata căreia această zonă a psihismului şi a limbajului accede la o consacrare socială, chiar ceremonială, şi, implicit, la un statut în sfera artei.

Regulile opoziției operează şi aici, cu semn schimbat, obiectul "obscen" (el însuşi desemnat, de cele mai multe ori, prin perifrază ori sinonime de atenuare) fiind încifrat în termeni "neutri", dar sugestivi prin ansamblul construcției metaforice: *Ce urlă între două maluri? – Beşina* (P II A, 4) sau, pentru acelaşi "obiect" de comică efemeritate: *Iese râca*

BDD-A5437 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:45:36 UTC)

din cămară şi n-o ajunge o țară –idem (ibid); *Ce se naşte fără piele şi țipă până ce piere? – idem* (Sb., 321); *Am o oală cu fideu' de carne – Ieşitoarea* (Alex., 215); *Opt opintele, patru luminele, nod turcesc, pungă leşească. – Câinele înclincit cu cățeaua* (P II A, 9), ceea ce ne poate da, în plus, etnopsihologic vorbind, o imagine privind decența şi "măsura" ce caracterizează limbajul artistic chiar şi în domeniul atât de permisiv, chiar provocator, al acestui gen folcloric.

În prezentarea categoriei semantice a "obscenității" în ghicitorile românești se poate observa, în mod evident, procesul trans-figurativ prin care termenii care exprimă această categorie sunt preluați şi utilizați. Valoarea estetică a obscenității nu ar fi posibilă doar ca un simplu transfer de limbaj, ci ea este susținută de integrarea ghicitorilor într-un complex funcțional care, prin originea şi contextele de actualizare, impun utilizarea unor astfel de termeni.

În sfârşit, trebuie subliniat faptul că, în ceea ce priveşte specia ghicitorilor, ca şi în cazul altor categorii folclorie, relevanța estetică a unui fapt de expresie "textuală" nu poate fi evaluată în dimensiunea reală (*id est*, autentică), fără asocierea solidară cu funcția contextuală, adesea plurivalentă, a oricărei creații folclorice. În perspectivă funcțională, metafora "obscenă" din ghicitorile românești relevă, mai mult decât celelalte tipuri metaforice, o valoare funcțională definitorie pentru apartenența de origine a ghicitorilor la folclorul ceremonial, dar şi pentru rosturile ludice ale actualizării acestei specii în devenirea sa istorică.

Note – Bibliografie

1. Tudor Vianu, *Estetica*, Bucureşti, Editura Orizonturi, p. 364
2. Tudor Vianu, op. cit., p. 159
3. Pentru funcțiile ghicitorilor cf. Adriana Rujan, *Ghicitoarea în folclorul românesc,* Editura Universității din Piteşti, 1998, pp. 21-49; cf. William Bascom, *Four Functions of Folklore*, în volumul „The Study of Folklore" University of California at Berkeley, Prentice-Hall, 1965, pp. 279-298
4. Monica Brătulescu, *Ghicitoarea, elemente de structură stilistică*, în REF, 1965, nr. 5, p. 451
5. P. Sébillot, *Le Folk-Lore. Littérature orale et Ethnographie traditionelle*, Paris, 1913, p. 55
6. Satya Prakash Arya, *Riddles, Proverbs and Magical Practices of Westen Uttal Pradesh*, în „Folklore", Calcutta, vol. XIII, 1972, nr. 6, pp. 218-232

Abreviații – materiale

AAF – „Anuarul arhivei de folklor" , Cluj – Bucureşti – Sibiu, an I, 1932, passim 1945
Alex. – Dr. G. Alexici, *Texte din literatura poporană română.* Adunate de ..., tom I, *Poesia tradițională,* Budapesta, 1899
Gor. – Artur Gorovei, *Cimiliturile Românilor,* Bucureşti, Edițiunea Academiei Române, 1898
I. Cr.–„Ion Creangă", Revistă de limbă, literatură şi artă populară, Bârlad, an. I, aug. 1908 passim 1921
Leca M. – Leca Morariu, *Cimilituri,* Culese de ..., Suceava, 1930
PIIA – Dr. Giorgie Pascu, *Cimilituri românești,* Anexă la *Despre cimilituri – Studiu filologic şi folkloric,* Partea II, Bucureşti, 1911
Pavlov – Paul I. Pavlov, *Şezătoarea poporului (...)* de ..., Piteşti, 1909
Sb. – Drul Ion al lui G. Sbiera, *Poveşti poporale românesci (...)*, Cernăuți, 1886
Şez.–„Şezătoarea", Revisă pentru literatură şi tradițiuni populare, Folticeni, an. I, martie 1892, pass, 1929
Tazl. – Gheorghe I. Tazlăoanu, *Comoara Neamului*, vol. VII, Bucureşti, 1943

BDD-A5437 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:45:36 UTC)

Wolff – Leon Wolff, *Colecţiune de basme şi poveşti poporale. Ghicitori,* Culese de ..., Bucureşti, s.a (1882).

BDD-A5437 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:45:36 UTC)